

МІГРАЦІЙНИЙ ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНИМ СИСТЕМАМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я MIGRATION CHALLENGE FOR NATIONAL HEALTHCARE SYSTEMS

УДК 339.924:331.556.4

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-9>

Ільницький Д.О.

д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Ольшевська І.П.

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Ilnytskyy Denys

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Olshevskaya Iryna

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Стаття присвячена систематизації чинників розвитку та сучасних проявів міжнародної міграції людських ресурсів в умовах модифікуючого впливу глобалізації. Феноменом кінця XX – початку XXI ст. є тривале зростання темпів і значне збільшення обсягів міграційних переміщень, які відбуваються на соціально-економічному розвитку країн, що зумовлює потребу їх постійного дослідження задля вдосконалення регуляторної системи на національному, регіональному та глобальному рівнях. Метою статті є виявлення та дослідження сучасних видів міжнародних міграційних процесів з акцентом на чинники розвитку людського капіталу. Аналіз динаміки окремих видів міжнародної міграції та змісту стратегічних документів розвитку національної системи охорони здоров'я дав змогу виявити недостатнє врахування міграційного чинника. Практична цінність статті полягає в можливості використання як в навчальному процесі у закладах вищої освіти, так і в діяльності інституцій, що пов'язані з проблематикою міграції та охорони здоров'я, а також прийнятті рішень потенційними мігрантами.

Ключові слова: міграція, глобалізація, демографія, управління міграцією, людський капітал, система охорони здоров'я, ефективність, конкуренція.

Стаття посвящена систематизації факторів розвитку і сучасних проявів

міжнародної міграції людських ресурсів в умовах модифікуючого впливу глобалізації. Феноменом кінця XX – початку XXI в. являється продовжуючийся рост темпов и значительное увеличение объемов миграционных перемещений, которые отражаются на социально-экономическом развитии стран, что обуславливает потребность их постоянного исследования с целью усовершенствования регуляторной системы на национальном, региональном и глобальном уровнях. Целью статьи является выявление и исследование современных видов международных миграционных процессов с акцентом на факторы развития человеческого капитала. Анализ динамики отдельных видов международной миграции и содержания стратегических документов развития национальной системы здравоохранения позволил выявить недостаточный учет миграционного фактора. Практическая ценность статьи заключается в возможности использования как в учебном процессе в учреждениях высшего образования, так и в деятельности институций, связанных с проблематикой миграции и здравоохранения, а также принятия решений потенциальными мигрантами.

Ключевые слова: миграция, глобализация, демография, управление миграцией, человеческий капитал, система здравоохранения, эффективность, конкуренция.

Since the earliest times, people have been on the move for different reasons varying from economic, social, cultural and military conflicts to natural disasters, climate and weather conditions. The article is devoted to the systematization of factors of development and contemporary forms of international migration of human resources under the modifying influence of globalization, especially those that determine quality of human capital. A phenomenon of the end of 20st and the very start of 21st century is the continued growth of rates and a significant increase in the volume of migration of the population, which influence the socio-economic development of countries, leading to the necessities of their constant research in order to improve the regulatory system at the national, regional and global levels. Huge waves of international migration influence integration processes in Europe and Americas. The aim of the article is to identify and investigate modern types of international migration processes with an emphasis on the factors of development of human capital. The analysis of the dynamics of certain types of international migration and the content of strategic documents for the development of the national healthcare system revealed that migration factor was insufficiently taken into account. The practical value of the article lies in the possibility of using it both in the educational process in the institutions of higher education, and in the activities of institutions related to management of migration and healthcare system, and decision-making by potential migrants. Our finding is that the dynamics of the main types of international migration exceeds the speed of economic development. The biggest niche that needs more attention from major stakeholders is medical tourism and medical needs of regular tourists. International migration of medical students also proposes a challenge and a chance for promotion of nation healthcare system and medical goods and services. This necessitates the need for development of market relations and capital inflow into national healthcare systems in case if it aims to get a bigger share of global healthcare market.

Key words: migration, globalization, demography, migration management, human capital, health care system, efficiency, competition.

Постановка проблеми. Міграція є складовою розвитку, може значно впливати як на країни походження, так і на призначення мігрантів та систему світового господарства загалом, бути економічно та соціально ефективною для мігрантів, але вимагає розроблення безпечної, ефективної, соціально орієнтованої політики на різних рівнях її регулювання. На жаль, в Україні стратегія реформування системи охорони здоров'я на 2015–2020 роки жодним чином не враховувала зростання ролі ендегенних чинників, одним з яких є міграція населення (зокрема, туристів, студентів, фахівців). Єдиною згадкою про вплив інтернаціоналізації на розвиток вітчизняної системи охорони здоров'я є те, що разом з незадовільним станом

її розвитку еміграція стала чинником демографічної кризи, проявом якої є зменшення чисельності населення на понад 7 млн. осіб [12]. Загалом має місце приділення медичним та соціальним аспектам надлишкової уваги, а економічним і ринковим – недостатньої.

Зростання значення людського капіталу в розвинених країнах обумовлює глобальний тренд до підвищення уваги та економічної самодостатності національних систем охорони здоров'я. Останні еволюціонують від виключно соціально дотаційного сектору в напрямі привабливого для інвестицій та бізнесу сектору економіки. Крім того, науково-технологічний розвиток обумовлює розширення сфер інноваційної діяльності в багатьох

напрямах, пов'язаних з охороною здоров'я, що приводить до зростання попиту на капітал та пацієнтно-орієнтовану діяльність в міжнародних та глобальних масштабах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасними аспектами дослідження міграційних процесів, за оцінками фахівців МОМ, визначаються внесок мігрантів в суспільство; міграція, інтеграція й соціальна єдність; міграція й здоров'я; діти й небезпечна міграція; міграція й адаптація до змін довкілля; мігранти, що опинились у кризі; останні зміни в управлінні глобальною міграцією [7].

Вагомий внесок у вивчення міграційних процесів, теорії та практики міграції зробили провідні вітчизняні вчені, зокрема А. Гайдуцький, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, А. Поручник, С. Сіденко, А. Румянцев, А. Філіпенко. Корисними є праці зарубіжних учених, зокрема Г. Беккера, І. Івахнюк, С. Кастелса, Д. Массея, А. Портеса, С. Сассена, О. Старка, М. Тодаро.

Актуальності питанням управління міграційними потоками та медичним забезпеченням туристів додають питання, що є малодослідженими у вітчизняній науковій періодиці, наприклад зростаючі небезпеки поширення інфекційних хворіб. Хоча часто спостерігається «ефект здорового мігранта» (наслідок візової політики та підвищеної готовності здорових осіб до міграції), однак на практиці мають місце різні ситуації, до яких слід готуватись на системному рівні. Всесвітня організація охорони здоров'я та Всесвітня організація з міграції як організації системи ООН у багатьох звітах наголошують на актуальності впорядкування питань міграції та охорони здоров'я з огляду на виклики поширення багатьох хвороб у світових масштабах. Хоча слід визнати, що у світі мають місце значні асиметрії щодо вивчення цих питань. Зокрема, дослідження питань охорони здоров'я стосуються переважно таких груп, як біженці та працівники-мігранти, але студенти, незаконна торгівля людьми чи переміщення пацієнтів практично не вивчаються; 90% досліджень стосуються розвинених країн; близько 50% досліджень стосуються психічного здоров'я й психосоціального добробуту, але лише 13% стосуються інфекційних захворювань, а 9% – неінфекційних [6].

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення та узагальнення сучасних проявів та видів міжнародних міграційних процесів на прикладі їх впливу на функціонування та розвиток національних систем охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна міграція ґрунтується здебільшого на економічній та соціально-демографічній основі, тому є важливою складовою частиною процесу управління людськими ресурсами на національному, міждержавному та глобальному рівнях. Хоча ООН та Департамент з економічних і соці-

альних питань традиційно розглядають міграційні процеси за регіональною ознакою (Африка, Азія, Європа, Латинська Америка і Карибські острови, Північна Америка, Океанія), зростаючого значення набувають окремі аспекти, які у сукупності обумовлюють активізацію міжнародної міграції. Йдеться як про гендерні та інші соціальні ознаки, так і про охорону здоров'я, безпеку, довкілля тощо, особливо про такі, що мають визначальний вплив на якість людського капіталу.

Розуміння сутності процесу міграції розглядається через класифікацію її видів, кількість та місце в структурі міжнародних міграційних потоків перебувають у постійній діалектиці. У науковій літературі можемо знайти низку теоретичних підходів до дослідження видів міграційних процесів. В результаті їх узагальнення можна виокремити декілька основних підходів, зокрема за строками, напрямами, організацією, законністю перетинання кордонів та якісним складом [7]. В другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. розширюється коло причин міграційних переміщень, що відображається в модифікації її видів.

Хоча коло чинників міжнародної міграції перебуває в постійному русі, мають місце спроби їх систематизації. Розуміння їх комплексності та системності дає змогу розвиненим країнам проводити міграційну політику та реалізовувати стратегії управління міграційним потенціалом. Узагальнення чинників дало нам змогу запропонувати їх основні групи, змістовне наповнення яких може трансформуватись залежно від контексту (табл. 1).

Кліматичні та екологічні зміни визнаються однією з важливих причин зростання міграції в усьому світі, що приводить до впливу на здоров'я населення й виникнення таких різновидів, як кліматична міграція, екологічна міграція. В сучасній науковій літературі кліматична міграція розглядається в декількох аспектах: по-перше, як виклик безпеці національних кордонів, контролю ресурсів; по-друге, як явище, що пов'язане з вразливими людьми, які рухаються в несприятливих обставинах і потребують захисту; по-третє, як ризики мобільності під час міграції чи низка можливих адаптивних реакцій на кліматичні впливи.

Оскільки масштаби та частота екстремальних погодних явищ зростають, все більше людей та економічних активів підпадають під несприятливий вплив довкілля. За спостереженнями Центру моніторингу внутрішніх переміщень у світі щороку близько 18 млн. осіб доводиться мігрувати з цих причин (екстремальні температури, повені, землетруси, пожежі та шторми), тому виникає необхідність розроблення превентивних заходів за такими вимірами:

– можливість вибирати, коли й з ким рухатися (наявні мережі та гідні варіанти, відповідні культурному контексту та вподобанням);

Система чинників міжнародної міграції

Рівень Група	Глобальні	Національні (в країнах походження та призначення)	Локальні
суспільно-політичні	<ul style="list-style-type: none"> – Транспортні та комунікаційні технології; – міжнародне нормативно-правове регулювання; – міжнародна силова політика, конфлікти та тиск в країнах походження. 	<ul style="list-style-type: none"> – Географічна близькість; – національна модель суспільно-політичної інтеграції; – суспільна культура й практика (ін/екс)клюдзивності (мультикультуралізму); – суспільна культура й практика соціальної згуртованості; – стан та рівень державотворення; – еміграційна/імміграційна політика та громадянство; – стан двосторонніх відносин. 	<ul style="list-style-type: none"> – Суспільна культура й практика (ін/екс)клюдзивності (мультикультуралізму); – суспільна культура й практика соціальної згуртованості; – глибина розшарування населення; – міжгрупові соціальні відносини; – масштаб та концентрація етнічних/імміграційних груп; – ментальність тимчасовості/діаспори; – внутрішня згуртованість та лідерство.
економічні	<ul style="list-style-type: none"> – Глобальні та міжнародні асиметрії економічного розвитку; – конкурентоспроможність національних економік; – технологічні тренди; – інформаційні асиметрії та дезінформація; – секторальні тренди світового ринку праці; – активізація міжнародного руху капіталу. 	<ul style="list-style-type: none"> – Структура та динаміка розвитку економіки, секторів, галузей та інноваційної активності; – стан розвитку ринків та торговельних відносин; – міцність національної валюти; – візова політика умови національного ринку праці; – національне інституційне середовище; – податкова система та рівень оподаткування. 	<ul style="list-style-type: none"> – Структура та динаміка розвитку економіки; – стан розвитку місцевої інфраструктури; – локальний інвестиційний клімат; – легкість грошових переказів; – умови локального ринку праці; – якість роботи місцевих інституцій; – туристична привабливість.
соціокультурні	<ul style="list-style-type: none"> – Культурне лідерство; – зростання ролі людського капіталу; – зростання креативного сектору світової економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> – Туристична привабливість; – національні бренди та різноманіття культурного життя; – якість соціальної політики; – стан розвитку креативних галузей; – якість систем освіти та охорони здоров'я. 	<ul style="list-style-type: none"> – Умови культурного та релігійного середовища; – родинні зв'язки та особистісні якості мігрантів; – традиційна культура та стан розвитку креативних галузей; – якість освіти та стан здоров'я мігрантів.
екологічні	<ul style="list-style-type: none"> – Еколого-кліматичні трансформації; – глобальні екологічні проблеми. 	<ul style="list-style-type: none"> – Стан довкілля; – національні екологічні виклики. 	<ul style="list-style-type: none"> – Стан довкілля; – місцеві екологічні виклики; – локальна екосистема.

Джерело: складено авторами за матеріалами [7]

– доступ до можливостей для існування та передачі ресурсів, що сприяють адаптації;

– гідна, безпечна й регулярна міграція [7].

Важливою частиною комплексного вивчення міграційних проблем є гендерний підхід, оскільки він досліджує їх особливості щодо прояву механізмів, форм зайнятості, системи соціального захисту стосовно певних соціальних груп. Внесок чоловіків та жінок у формування національного людського капіталу залежить від віку, що передбачає, на нашу думку, ознаку вікової ескалації, а за ступенем сформованості у дітей імунітету зростає їхня міграційна готовність та їхніх родин. Слід також визнати, що жінки та чоловіки за формально рівних прав на законодавчому рівні мають нерівні умови на ринку праці, що підтверджується статистичними та аналітичними даними. Так, за даними МОМ, гендерна

складова у 2019 році налічує 130,2 млн. (47,9%) жінок і 141,4 млн. (52,1%) чоловіків. Перехід до ринкових відносин змінює становище жінок на ринку праці, але часто не на краще, адже кількість гарантованих державою робочих місць скорочується, підсилюється конкуренція на працевлаштування; розвиваються альтернативні форми зайнятості, неповний робочий день, тимчасова робота за контрактом, віддалена робота тощо. Одночасно з'являється більше можливостей для економічної незалежності жінок, адже зменшується значення моделі сім'ї, в якій за добробут відповідає чоловік, а брак коштів родини спонукає жінок до активних пошуків роботи, підприємницької діяльності, посилення міграційних настроїв. Світовим трендом є визнання можливості доступу жінок до якісної освіти найважливішим фактором розвитку.

В умовах розвитку постіндустріальної економіки знань важливим є питання співвідношення людського та інтелектуального потенціалу як сукупності знань, умінь, цінностей та інформації, що можуть бути використані в процесі діяльності. Дослідники довели існування залежності між якісним станом людського й фізичного капіталу та розвитком економіки й соціального сектору [10], тому акумуляція та збереження людського ресурсу, висококваліфікованої робочої сили в умовах перерозподілу інтелектуальних ресурсів та посилення міграційних процесів є важливими передумовами розвитку країни. За ступенем зростання в країні ролі людського та інтелектуального капіталу відбувається фокусування уваги на різноманітних аспектах здоров'я як нації загалом, так і кожної людини зокрема.

Традиційно аналіз міграційних потоків охоплює вікові, статеві та географічні ознаки, однак за іншими різновидами обсяги аналітики та узагальнень значно поступаються, що обмежує всебічний аналіз складових міграційних процесів [3; 7]. Однак аналіз динаміки основних видів міжнародної міграції засвідчив як різноманіття її форм, такі і зростання всіх різновидів, хоча з асиметричною динамікою (табл. 2). Слід також усвідомлювати кейси, коли міжнародні події призводять до формування великих хвиль еміграції з певних країн, таких як Сирія [1].

Досягнення цілей сталого розвитку пов'язується з питаннями стану здоров'я окремої людини та систем охорони здоров'я, моніторингом яких покликана займатись Всесвітня організація охорони здоров'я. Управління питаннями міграції та охорони здоров'я на різних рівнях та різними стейкхолдерами різняться за рівнем зрілості. На глобальному рівні виокремлюють такі ключові аспекти розвитку питань міграції та медичного забезпечення [7]:

- здоров'я мігрантів;
- вплив мігрантів на здоров'я місцевого населення;
- ставлення національних систем охорони здоров'я до мігрантів;

– глобальне управління питаннями міграції та охорони здоров'я.

Міжнародні міграційні потоки мають довгостроковий тренд до зростання, адже нині до 272 млн. осіб щороку є мігрантами (3,5% населення світу), що на 100 млн. осіб більше, ніж 25 років тому [7]. В умовах, коли часом важко відізнати мігрантів¹, які потрапляють на зарубіжні ринки праці, від туристів як споживачів послуг, окремої уваги потребують найбільш масові міграційні потоки, що представлені туристами, які слід поділяти на такі ключові групи:

- відпочивальники, для яких медичне забезпечення є супроводжуваним аспектом;
- туристи, основною метою яких є отримання рекреаційних послуг;
- туристи, що цілеспрямовано мігрують задля отримання медичних послуг.

Саме стратифікація є інструментом формування якісних механізмів досягнення стратегічних цілей, які закладаються в межах національних стратегій. На жаль, в Україні реформування системи охорони здоров'я не враховує не лише вплив міграційних викликів, але й те, що значна частина лікарських засобів (медикаментів), ринки медичних послуг та медичних працівників зазнають детермінуючого впливу інтернаціоналізації ринків та національних економік на рівень цін та якість [13]. Крім того, зауважимо, що сподівання на міжнародну технічну та фінансову допомогу навряд чи зможуть забезпечити реалізацію національних інтересів, які чітко не визначені.

Навіть у розвинених країнах (лідерами є США та Великобританія, що навчають величезні когорти іноземних студентів) значна кількість докторів проходила навчання за кордоном. Зокрема, відомо, що в ОЕСР кожний шостий лікар навчався за кордоном, але в країнах спостерігається досить асиметрична картина. В Ізраїлі понад 57% лікарів проходили навчання за кордоном, в Новій Зеландії – 42%, в Норвегії – 40%, у Швеції – 34%, у Швейцарії – 33%, в Австралії – 32%, у Великобританії – 29%, у США – 25% [4]. В умовах, коли

Таблиця 2

Динаміка основних видів міжнародної міграції, млн. осіб

Вид		2011 рік	2017 рік	+ (-), %
Група	Тип			
Легальна	Студентська	3,9	5,41 (2019)	+38
	Туристична	997	1 341	+34
	Кліматична	15	18	+20
	Медична	16,8 млрд. дол. (2018)	47,3 млрд дол. (2025)	+180
	Трудова	105,5	164	+55
	Постійна	221	271,6	+22
Сіра	Біженці	15,9 млн.	28,7 млн (2019)	+80
Нелегальна		35	49	+40

Джерело: складено авторами за матеріалами міжнародних організацій та досліджень

більше 23 тис. іноземних студентів здобувають вищу медичну освіту в Україні [8], слід скористатись їх ресурсом для просування на світовому ринку потенціалу системи охорони здоров'я. Для цього необхідно усвідомлювати фактори вибору, якими керуються медичні туристи. Основними чинниками медичного туризму найчастіше є [5]:

- наявність найбільш просунутих технологій;
- вища якість забезпечення медичних процедур;
- швидший доступ до медичних процедур;
- нижча вартість медичних процедур;
- нижча вартість медичних процедур вільного вибору.

Аналіз їх змісту засвідчує доцільність розвитку ринку медичних послуг та товарів медичного призначення, а також того сегменту ринку праці, на якому відбувається зустріч попиту та пропозиції на медичні послуги. Саме завдяки ефективному ринку вітчизняні стейкхолдери системи охорони здоров'я, передусім виробники товарів та послуг, матимуть можливість повністю реалізувати конкурентні переваги, які ще залишаються в Україні (одним з прикладів є рекреаційний потенціал). Слід усвідомлювати, що сильна залежність від людського капіталу робить систему охорони здоров'я такою, що має в будь-якій формі враховувати чинники, що впливають на міграційні вподобання фахівців та споживачів. Одним з чинників, що заохочує країни до розвитку національного ринку медичних послуг, є різноманіття форм та напрямів лібералізації міжнародної торгівлі медичними послугами [9].

Вплив іноземних споживачів може становити значний внесок у конкурентоспроможність національних системи охорони здоров'я. Зокрема, у 2015–2016 роках послуги, що надаються медичним туристам, принесли Індії близько 900 млн. дол. США, що практично втричі більше за експорт дослідницьких послуг [2]. В сусідній Угорщині налічують до 2 млн. медичних туристів. В умовах зростання в'їзних туристичних потоків медичне страхування туристів може становити значний ресурс системи охорони здоров'я України.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах розвитку постіндустріального суспільства роль знань, інтелекту та їх носіїв, а саме людей, стає визначальною, оскільки саме вони формують умови для набуття країнами високого конкурентного статусу. Міжнародні міграційні процеси відіграють суттєву роль у системі міжнародних економічних відносин, є засобом міждержавного перерозподілу трудових ресурсів і населення в межах світового господарства. Процеси глобалізації, зростаючий попит на інтелектуальну робочу силу, відкритість економік, політичні та економічні кризи, надзвичайно стрімкий розвиток комунікацій, транспорту, засобів зв'язку, висока швидкість поширення інформації через соціальні мережі впливають на зміни в обсягах, структурі, видах міграційних переміщень.

Медичний туризм не лише є новітнім різновидом міжнародної міграції, але й окреслює виклик розвитку національних систем охорони здоров'я, яким доведеться конкурувати як за кращі технології та кадри, так і за платоспроможних пацієнтів. Практично всі названі чинники нині мають високий рівень міграційної готовності не лише в межах найближчих країн, але й глобально.

Перед національними системами охорони здоров'я відкриваються можливості щодо кращої реалізації їх конкурентних переваг в масштабах світового ринку, тому вони загалом та їх суб'єкти зокрема мають бути готові до ринкових відносин у цьому чутливому аспекті життєдіяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Aksu E., Erzan R., Kirdar M.R. The Impact of Mass Migration of Syrians on the Turkish Labor Market. IZA Institute of Labor Economics: Discussion Paper Series. December 2018. No. 12050. 99 p. URL: <http://ftp.iza.org/dp12050.pdf> (дата звернення: 16.12.2019).
2. Export of Health Services: A Primary Survey in India. The Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics, Ministry of Commerce and Industry, Government of India. April 2017. 69 p. URL: <https://unstats.un.org/wiki/download/attachments/12386374/Exports%20of%20Health%20Services%20-%20A%20Primary%20Survey%20in%20India%20-%20DGCIS.pdf?version=1&modificationDate=1494334665567&api=v2> (дата звернення: 17.12.2019).
3. ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology. 2nd ed. International Labour Office, Geneva: ILO, 2018. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_652001.pdf (дата звернення: 18.12.2019).
4. Health Workforce Migration. Dataset. OECD. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI (дата звернення: 16.12.2019).
5. Medical Tourism. WHO Patient Safety Programme. Edward Kelley. 2013. URL: https://www.who.int/global_health_histories/seminars/kelley_presentation_medical_tourism.pdf (дата звернення: 18.12.2019).
6. Sweileh W.M. Global research output in the health of international Arab migrants (1988–2017). *BMC Public Health*. 2018. № 18. P. 755. DOI: 10.1186/s12889-018-5690-4 (дата звернення: 19.12.2019).
7. The World Migration Report 2020. IOM. 498 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (дата звернення: 19.12.2019).
8. Вища освіта в Україні у 2018 році / Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/arch_vysh_osvita.htm (дата звернення: 18.12.2019).
9. Гапонова Е. Світова торгівля медичними послугами в умовах конкурентного середовища та глобальних трансформацій. *Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2018. Вип. 7. С. 21–25.

10. Цимбал Л. Інтелектуальне лідерство в парадигмі глобального економічного розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 343 с.

11. Лук'яненко Д., Поручник А., Столярчук Я. Міжнародна економіка : підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 762 с.

12. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років : Проект МОЗ України. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення: 17.12.2019).

13. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядження КМУ від 30 листопада 2016 року № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80> (дата звернення: 19.12.2019).

REFERENCES:

1. Aksu E., Erzan R., Kirdar M.R. The Impact of Mass Migration of Syrians on the Turkish Labor Market // IZA Institute of Labor Economics: Discussion Paper Series. December 2018. No. 12050. 99 p. Available at: <http://ftp.iza.org/dp12050.pdf> (accessed: 16 December 2019).

2. Export of Health Services: A Primary Survey in India. The Directorate General of Commercial Intelligence and Statistics, Ministry of Commerce and Industry, Government of India. April 2017. 69 p. Available at: <https://unstats.un.org/wiki/download/attachments/12386374/Exports%20of%20Health%20Services%20-%20A%20Primary%20Survey%20in%20India%20-%20DGCIS.pdf?version=1&modificationDate=1494334665567&api=v2> (accessed: 17 December 2019).

3. ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology. 2nd ed. International Labour Office, Geneva: ILO, 2018. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_652001.pdf (accessed: 18 December 2019).

4. Health Workforce Migration. Dataset. OECD. Available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_WFMI (accessed: 16 December 2019).

5. Medical Tourism. WHO Patient Safety Programme. Edward Kelley. 2013. Available at: https://www.who.int/global_health_histories/seminars/kelley_presentation_medical_tourism.pdf (accessed: 18 December 2019).

6. Sweileh W.M. Global research output in the health of international Arab migrants (1988–2017) // BMC Public Health. 2018. № 18. P. 755. DOI: 10.1186/s12889-018-5690-4 (accessed: 19 December 2019).

7. The World Migration Report 2020. IOM. 498 p. Available at: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (accessed: 19 December 2019).

8. Vyshha osvita v Ukrayini u 2018 roci. [Higher education in Ukraine in 2018] Derzhstat Ukrayiny. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vysh_osvita/arch_vysh_osvita.htm (accessed: 18 December 2019).

9. Haponova E. (2018) Svitova torhivlya medychnymy posluhamy v umovah konkurentnoho seredovyssha ta hlobal'nyx transformacij [World trade in medical services in terms of competitive environment]. Visnyk XNU im. V. Karazina. Seriya "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm", vol. 7, pp. 21–25.

10. Cymbal L. (2019) Intelktual'ne liderstvo v paradyhmi hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku [Intellectual leadership in paradigm of global economic development] : monohrafiya. Kyiv : KNEU.

11. Luk'yanenko D., Poruchnyk A., Stolyarchuk Ya. (2014) Mizhnarodna ekonomika [International economics]. K. : KNEU.

12. Nacional'na stratehiya reformuvannya systemy ohorony zdorov'ya v Ukrayini na period 2015–2020 rokiv [National strategy fo healthcare system development in Ukraine in 2015–2020]. Proekt MOZ Ukrayiny. Available at: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (accessed: 17 December 2019).

13. Pro skhvalennya Konceptiyi reformy finansuvannya systemy oxorony zdorov'ya [Concepr of financing of healthcare reform]. Rozporyadzhennya KМУ від 30 lystopada 2016 roku № 1013-р. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80> (accessed: 19 December 2019).